

ЗААНІМІЧНЫЯ ВОБРАЗЫ Ё БЕЛАРУСКІХ КАЛЯДНЫХ ПЕСНЯХ

А.Д.Іванюшава (Мінск, МДЛУ)

Цель статьи – исследование степени влияния некоторых зоонимических прототипов на сознание белорусов в календарно-обрядовой поэзии зимнего цикла, приуроченной празднику Коляды. На основе белорусского фольклорного материала, а также энциклопедического словаря белорусской мифологии выявляются особенности номинации домашних животных и птиц, их характеристик, связи с другими мифологическими элементами: людьми, демонами, небесными светилами, растениями и пищей.

Ключевые слова: колядные песни; мифологический образ; зооним; зоонимический прототип.

ZOONYMIC IMAGES IN BEALUSIAN CAROLS

A.D.Ivanyushava (Minsk, MSLU)

The aim of the article is to study the influence of some zoonymic prototypes on the Belarusian language in calendar-ritual poetry of winter cycle devoted to Kaliady celebration. The author outlines some features of the nominations of domestic animals and birds, their characteristics and connection with other mythological elements: people, demons, celestial bodies, plants and food in the Belarusian language on the basis of Belarusian folklore materials and encyclopedic dictionary of Belarusian mythology.

Key words: carols; mythological image; zoonym; zoonymic prototype.

У калядны вечар моладзь любіла з песнямі і ў касцюмах розных жывёл хадзіць па вёсцы ад двара да двара і зычыць гаспадарам шчасця і добрай волі. Сярод калядоўшыкаў жывёльныя міфалагічныя персанажы прысутнічалі ў якасці галоўных, перш за ўсё, яны былі прадстаўлены *казой* альбо *канём*. Хоць абрадавая рэгламентацыя саступала месца індывідуальнай ініцыятыве і свабодзе паводзін удзельнікаў, важным ідэалагічным кампанентам, што выражала светапогляд земляроба, заставаліся песні. Калядныя песні – гэта дамінантны жанр народнай творчасці зімовага перыяду земляробчага календара. Што датычыцца функцыянальнай накіраванасці, ідэйна-вобразны змест калядак прасякнуты земляробчай сферай дзейнасці як фундаментальнай, таму вобраз жывёлы як неад’емная частка гаспадаркі становіцца галоўным у паэтычных радках.

Ядро калядных песень займае велічальны змест. У.Я. Проп лічыў велічанне магічным актам, фактычна, заклёнам, накіраваным на замаўленне даброт, якіх, як правіла, чакаў ад выканаўцаў абраду гаспадар: плоднасць статка, урадлівасць нівы, здароўе і шчасце ўсёй сям’і і г.д. [3, с.56]. Калядоўшыкі малююць вобраз гаспадара суадносна з міфалагічнай традыцыяй.

Першаму пачыналі спяваць гаспадару, які ўяўляўся *селезем*, яго жонка *вутачкай* і дзеці *вуцянятачкамі*: “Плавала **вутачка**... // З **вуцянаткамі**... // З **селязенечкам**. // **Сера вутачка** – // **То Сахвеечка**, // **Селязенечка** // – **То сам Хомачка**, // **Вуцянятачкі** // – **То іх дзетачкі**” [2, с. 237]. Качка, як і іншыя вадаплаўныя птушкі, адпаведна мифалогіі найперш асацыюецца з пачатковымі водамі і першымі фазамі космагенезу [1, с. 241]. Персанаж гэтай птушкі

накіраваны на шлюбнае шчасце, таму вясельны каравай найчасцей ўпрыгожваўся парнымі фігуркамі *качара* і *качкі* з цеста. Яшчэ больш старажытныя выявы *качкі* звязваюцца з паляўнічай магіяй (абярэгі і распісаны посуд).

Дачка гаспадароў таксама звязвалася з прадстаўніцай птушыных – *павай*, што ў большасці культур лічыцца сонечнай эмблемай, а таксама звязана з прыгажосцю, хараством, славай і бесмяротнасцю: “*Хадзіла пава кала паплава... пер’е раняла ж. // Маладая Лідка пер’е збірала.. у ракавец клала*” [2, с. 265]. Менавіта сваім яскравым, пераліўным рознымі адценнямі хвастом *пава* выклікае асацыяцыі з тымі ўяўленнямі, што ўзнікаюць пры поглядзе на сонца. У сваю чаргу, сонца адносіцца да асноўных паняццяў жыццёвага і вечнага цыкла прыроды, таму і ўзвільчваецца ў калядных святкаваннях.

Сакральныя для беларусаў птушыныя персанажы датычацца і сына гаспадара: “*Саколю ясен, панічу красен, саколю, // Саколю ясен, панічу красен Іванка...*” [2, с. 302]. Выява *сокала* са сталым эпітэтам *ясен* сімвалізуе мужчынскі пачатак, малайцоўства – жаніха, воіна, а таксама імкліваць, зоркасць, бляск [1, с. 265].

Акрамя птушак, калядоўшчыкі не маглі не ўзгадаць жывёл, якія гадаваліся амаль ў кожнай сям’і і былі так ці інакш задзейнічаныя ў розных відах сялянскай працы. Першай пачыналі вадзіць *казу*. У гурце яе ўвасабляў чалавек з адпаведнай маскай, пераапануты ў кажух, што сведчыць аб тэатралізаваным характары абраду. Па-першае, *каза* з’яўляецца народнай назвай зоркі – самай яркай ў сузор’і Вознік на зімовым небе. Падобныя варыянты назвы зафіксаваны і ў польскай мове: *kozielki, kozka*, якія, як лічыцца, калькуюць лац. *Capella* [1, с. 212]. Але ж цікавым з’яўляецца і той факт, што перыяд высокага ўзыходжання гэтага сузор’я прыпадае на святкаванне Каляд, што і адлюстроўваецца ў вершаваных радках: “*Ў чыстым полі лаза стаіць, каляда. // На тэй лазе каза сядзіць. // Прыйшоў да яе серанькі ваўчок. // – Да злезь, каза, патанцуім...*” Вобраз *казы* на лазе адпавядае моманту узыходжання, кульмінацыі нябеснага свяціла [1, с. 212].

Па-другое, персанаж *казы* у беларускім фальклоры звязаны з дзвюма рознымі пазіцыямі: язычніцкай надзеяй на ўрадлівасць, сямейны лад і дабрабыт: “*Дзе каза ходзіць, там жыта родзіць, // Дзе каза нагой – там жыта капой...*” [1, с. 381], і хрысціянскай, дзе *каза* – увасабленне чорта і нячыстых сіл са шклянымі вачыма, рагамі і барадой [1, с. 212].

Не менш шанаваная жывёла ў народнай творчасці – *конь*, якога моладзь вадзіла замест *казы*. Частыя яго ўзгадванні цесна звязаныя з выключнай роляй жывёлы ў сялянскай працы, таму яна ўвасабляе ідэю шчасця і дабрабыту: “*Малады Іванька... // Ён таго каня і спаймае, і асядлае, // І паедзе ён у чужую зямлю... да па каралеўну, // Дай яму, божа, шчасця, здароўя ў яго даму!..*” [2, с. 347]. Нярэдка сустракаюцца матывы вернасці *каня* свайму гаспадару: “*Малады Іванка, не прадавай мяне... дзяржы ля сябе...*” [2, с. 313]. Верным спадарожнікам жывёліна выступае і для саміх Каляд: “*Ехала каляда з Полацку // Ды на сівенькім конічку...*” [2, с. 128], што толькі ўзмацняе яе значнасць.

У іншых версіях сцвярджаецца, што калядныя святкаванні прыносяць *свіння*: “Бегла **свінка** па ляду, // Рассыпала каляду” [2, с. 126]. Яна набыла пэўнае месца ў асацыяцыях з плоднасцю і ўрадлівасцю ў абрадавай практыцы, бо таксама з’яўлялася надзвычай важнай жывёлай у гаспадарцы. Дарэчы, адкормленыя свінні забіваліся перад Калядамі і мелі адпаведную назву *каляда*, а галава пакідалася аж да велікоднага стала. Пра прымеркаванасць ахвяравання кажуць радкі *Ішла каляда па ляду і Ішла, пайшла **свіння*** [2, с. 457].

Такім чынам, аналіз беларускай паэзіі зімовага цыклу каляндарна-абрадавай паэзіі выявіў яе міфалагічную аснову ў форме сімвалічных вобразаў жывёл. Заонімы ў калядных песнях выкарыстоўваюцца для апісання чалавека, яго станоўчых і адмоўных характарыстык, а таксама для адлюстравання тых даброт, якіх зычылі калядоўшчыкі гаспадарам дома.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Беларуская міфалогія: Энцыклапед. слоўн. / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. – Мн. : Беларусь, 2004. – 592 с.
2. Зімовыя песні: калядкі і шчадроўкі / уступ. арт. А. Гурскага; пад рэд. М. Я. Грынבלата. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – 736 с.
3. Пропп, В. Я. Русские аграрные праздники. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://drevne-rus-lit.niv.ru/drevne-rus-lit/propp-russkie-agrarnye-prazdniki/index.htm>. – Дата доступа: 29.01.2024.